

Adam HEYMOWSKI

Herby polskie w sztokholmskim Codex Bergshammar

W Archiwum Państwowym (Riksarkivet) w Sztokholmie znajduje się od roku 1933 piętnastowieczna rola herbowa znana pod nazwą Codex Bergshammar lub Bergshammarvapenboken¹. Herbarz ten jest prawdopodobnie pochodzenia burgundzkiego, a o losach jego wiadomo jedynie, że gdzieś w wieku XVII dostał się do Szwecji i przechowywany był w zbiorach sudermańskiego majątku Bergshammar, któremu zawdzięcza swą nazwę. Literatura na temat tego niezwykle ciekawego zabytku heraldycznego jest bardzo uboga; na ile się orientuję, zanalizowano dotychczas jedynie partie dotyczące Skandynawii i Portugalii².

Codex Bergshammar składa się z 247 pergaminowych kart formatu 13,5 × 21,3 cm i oprawiony jest w skórę naciągniętą na deski z XV w. Podobnie jak brukselski Wapenboek Gelre obejmuje on całą rycerską Europę. Porównanie poszczególnych fragmentów tego herbarza prowadzi do wniosku, że mamy przed sobą kompilację opartą na źródłach z różnych krajów i o sporej rozpiętości w czasie. Różnice stylistyczne między np. partią angielską a niemiecką, francuską a polską są bardzo widoczne i zdradzają wyraźne piętno lokalne. Niektóre fragmenty mają napisy w języku francuskim, inne — a jest ich większość — w języku flamandzkim. Odnosi się wrażenie, że autor herbarza czerpał z ról herbowych zarówno starszych, jak i sobie współczesnych. Zdaniem badaczy szwedzkich, data powstania interesującego nas pomnika przypada na pierwszą połowę XV stulecia, natomiast francuski znawca średniowiecznych ról herbowych, Paul Adam-Even, przesuwają ją na okres 1450—1460³. Termin post quem da się wyznaczyć m.in. na podstawie herbu księcia Burgundii Filipa Dobrego, którego tarcza okolona jest łańcuchem Złotego Runa; order ten ustanowiony został w 1430 r. Dla herbów polskich decydujący jest fakt umieszczenia tu, niezależnie od fragmentu poświęconego Polsce, osobnej partii litewskiej, co wskazywałoby na lata panowania Władysława Warneńczyka (1434—1444). Przypisanie herbu Jastrzębiec arcybiskupowi gnieźnieńskiemu określa nam termin ante quem dla fragmentu polskiego, mianowicie rok 1436, kiedy to umiera Wojciech Jastrzębiec.

¹ Meddelanden från Svenska Riksarkivet för år 1933, Stockholm 1934, s. 8; E. v. Berchem, D. L. Galbreath i O. Hupp (Die Wappenbücher des deutschen Mittelalters, Beiträge zur Geschichte der Heraldik, w: Schriftenreihe der Reichsstelle für Sippenforschung, t. III, Berlin 1939, s. 12) wymieniają to źródło z uwagi na liczne fragmenty będące kopią odpowiednich partii czternastowiecznego herbarza Gelre.

Fragnę złożyć podziękowanie Dyrekcji sztokholmskiego Riksarkivet za kilkakrotne przesłanie drogiego rękopisu z Bergshammar do Biblioteki Królewskiej, w której jestem m.in. kustoszem zbiorów heraldycznych. Ułatwiło mi to znakomicie bliższe zapoznanie się z tym pomnikiem. Fanu docentowi drowi Emilowi Schieche ze Sztokholmu wdzięczny jestem za bezinteresowną pomoc w rozszyfrowaniu kilku zagadek paleograficznych.

² F. U. Wrangel, En vapenbok från medeltiden, Svenska autografsällskapetets tidskrift 2 (1889—1897), s. 121—128; G. Carlsson, Ätten Gädda i Gäddeholm, Personhistorisk tidskrift 49 (1951), s. 39—49. Znany badacz średniowiecznych pomników heraldycznych, przedwcześnie zmarły w 1964 r. Paul Adam-Even, któremu zawdzięcza wiele cennych uwag na temat wzajemnego stosunku kodeksów Bellenville, Gelrego i Bergshammar, miał sposobność zapoznania się z herbarzem sztokholmskim, ale na jego temat zdążył opublikować jedynie krótką wzmiankę we wstępie do nowego wydania tekstu Gelrego: L'armorial du héraut Gelre (1370—1395), Claes Heinen, roi d'armes des Ruyers, Archives Héraldiques Suisses 75 (1961), s. 54. Analizy partii portugalskiej dokonali P. Adam-Even i [A.P.M.] de Sao Payo, Études d'héraldique médiévale. Armoiries portugaises dans les armoriaux français du moyen âge, Armas y Troféus 2 (1960/61), s. 54—56.

³ G. Carlsson, o.c., s. 47—48.

54. Kościeszka: w polu czerwonym rogacina rozdarta srebrna w słup, przekrzyżowana w pas. Hełm ukoronowany z labrami czerwonymi. Klejnot: popiersie niewieście czerwone z warkoczem srebrnym i z takimż oślimi uszami.

Napis: *her hans seway*.

I ten herb należy do partii „węgierskiej” zaczerpniętej z Gelrego, czego najlepszym dowodem zniekształcone nazwisko *her hans bouseway*, u Gelrego odnoszące się do tarczy sąsiadującej z Kościeszką, mianowicie herbu śląskiego rycerza Jana Bużewoja¹²⁶. Najwybitniejszym Kościeszką w czasach Ludwika Węgierskiego i Władysława Jagiełły był Gniewosz z Dalewic, podkomorzy krakowski (1397), kasztelan sandomierski zaraz przed śmiercią w 1406 r. Synem jego był Gniewosz, podstoli krakowski, który pod Grunwaldem prowadził chorągiew Strzegomiów czyli Kościeszów. Za panowania Władysława III jednym z wybitniejszych przedstawicieli rodu był Mikołaj z Chrzastowa, starosta sanocki i miecznik krakowski w latach 1426–1436¹²⁷.

55. Herb nieznan: w polu czerwonym trzy tarcze srebrne, 2 i 1. Napisu brak.

Tenże herb występuje w herbarzu arsenalskim i przez H. Polackównę utożsamiony jest z godłem lużyckiego rodu Kołowas¹²⁸. Podobnym herbem (lecz o polu błękitnym?) pieczętowała się rodzina Stretkowskich lub Streczkowskich, występująca w Sandomierskiem pod koniec XVI w.¹²⁹

56. Awdaniec: w polu czerwonym łekawica srebrna. Napisu brak.

Idąc za H. Polackówną, herb ten można połączyć z osobą Michała Buczackiego, kasztelana halickiego w latach 1436–1437¹³⁰.

57. Godziemba: w polu czerwonym sosna złota o trzech rosochach i pięciu korzeniach. Napisu brak.

Herb ten odnosić się może do Andrzeja z Lubrańca, sędziego ziemskiego brzeskiego w latach 1435–1436¹³¹.

58. Laska (Leszczyc): w polu czerwonym bróg złoty, wsparty na czterech żerdziach. Napisu brak.

Wybitniejszymi przedstawicielami tego rodu byli wówczas Stanisław ze Skarszewa, kasztelan biechowski (1434–1435), i Mikołaj z Lubstowa, kasztelan kruszwicki w latach 1435–1445¹³².

¹²⁶ S. Mikucki, Rycerstwo [1], s. 116; P. Adam-Even, L'armorial nr 544. Herb ten znany również z licznych pieczęci średniowiecznych; (F. Piekosiński, Heraldyka polska, s. 147 i n.; M. Haisig, o.c., nr 53 oraz nr 52: rogacina w skos).

¹²⁷ S. Kwiatkowski, o.c., s. 85, 104; K. Fedorowicz, o.c., s. 50, 90; A. Boniecki, Herbarz, t. IV, 1901, s. 67; t. VI, 1903, s. 134–135; t. III, 1900, s. 114–115. Mikołaj z Chrzastowa przywiesza pieczęć swą z Kościeszką u aktu konfederacji korczyńskiej (1438); CEp. II, s. 367.

¹²⁸ H. Polackówna, Stemmata, s. 234; H. Knothe, Die ältesten Siegel des oberlausitzischen Adels, Neues Lausitzisches Magazin 67 (1891), s. 27, tabl. VI. 93. Interpretacja herbu Kołowasów jako trzech tarczy jest jednak, jak się zdaje, fałszywa, skoro przyjąć za dowiedzione, że lużycki ten ród dał początek rodzinie Kolbitz, której godłem były trzy liście lipowe na opak (tzn. ogonkami do góry), 2 i 1. G. A. v. Mülverstedt, Ein verschollenes Adelsgeschlecht der Oberlausitz in Preussen, Neues Lausitzisches Magazin 67 (1891), s. 149 i n.

¹²⁹ K. Niesiecki, Herbarz, t. VII, 1841, s. 536.

¹³⁰ S. Kwiatkowski, o.c., s. 73. W roli marszałkowskiej pod nazwą *hebdank* umieszczony herb Syrokomla; H. Polackówna, Najstarsze pomniki, s. 339. Znanych jest wiele pieczęci z herbem Awdaniec od roku 1343 począwszy (F. Piekosiński, Heraldyka polska, s. 22 i n.; M. Haisig, o.c., nr 1–9).

¹³¹ S. Kwiatkowski, o.c., s. 93. Tenże herb w roli marszałkowskiej opatrzony jest napisem *godzambo*; H. Polackówna, Najstarsze pomniki, s. 338. Barwna Godziemba (Sr. — trójrosna zi.) figuruje wśród herbów fryzu łódzkiego, materiał sfragistyczny dotyczący tego herbu jest natomiast stosunkowo ubogi. Jednym z zachowanych okazów jest pieczęć Andrzeja z Lubrańca, proboszcza włocławskiego, przywieszona u aktu unii horodelskiej (W. Łuszczkiewicz, o.c., s. 137; Z. Białłowicz-Krygierowa, o.c., s. 37; F. Piekosiński, Heraldyka polska, s. 50–51; Akta unii, s. 51; M. Haisig, o.c., nr 20–21).

¹³² S. Kwiatkowski, o.c., s. 71, 73. Znanych jest parę średniowiecznych pieczęci z Laską czyli Leszczycem, z których najstarsza z 1343 r. Barwna tarcza z tym herbem występuje wśród malowideł w Łądzie, a tenże herb z klejnotem pojawia się już w roli turniejowej Bellenville, k. 68^v (na hełmie krąg z brogiem jak na tarczy, ozdobiony trzema pióropuszcami kogucimi, dwoma w pas i środkowym w słup). W księdze bractwa św. Krzysztofa umieszczono rysunek herbu Laska dla upamiętnienia nie znanego z imienia rycerza z Łabiszyna, zapewne krewnego wojewody brzeskiego Macieja z Łabiszyna. Klejnot na tym rysunku przedstawia się inaczej niż wyżej opisany: sześciobok czerwony o bokach wklęsłych z podwójnym otokiem złotym i z takimże kółkiem od ostrogi w kształcie sześciopromiennej gwiazdy z otworem w środku. Tenże herb w roli marszałkowskiej opatrzony jest napisem *le sire de liaska*; H. Polackówna (Najstarsze pomniki, s. 337–338) łączy go ze Stanisławem ze Skarszewa kasztelanem biechowskim, lub z Mikołajem z Lubstowa, kasztelanem kruszwickim 1436 r. F. Piekosiński, Heraldyka polska, s. 32–33; H. Polackówna, Księga bracka, s. 145; O. Hupp, o.c., s. 254.

Ozsighe Noerze

Wickelstein

Walden elomms

Walden

Walden P. W. W.

Walden P. W. W.

Walden P. W. W.

Walden P. W. W.

Walden P. W. W.

